

BEKTÂŞÎ ŞİİRİNDE İSLÂM'IN TEMEL ŞARTLARI*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Bektâşîlik, Türk halk kültürü ve sosyal hayatı içinde önemli bir yere sahiptir. Başlangıcı İslâm öncesi inançlara kadar götürülebilen bu anlayış zamanla gelişerek ve yaygınlaşarak, Türk toplumunda kitleleri arkasından sürükleyen tasavvûfî bir akım haline gelmiş, zengin Türk sosyal hayatı ve tasavvûfî inanç iklimi içersinde önemli bir yer elde etmiştir. Bektâşîlik Osmanlı Devleti zamanında popüler bir tarîkât olarak dikkat çeker.

Kendine has bir anlayışı, âdâb, erkân ve felsefesi olan bu tarîkât mensupları, Hacı Bektaş Veli'ye nispetle Bektâşî olarak adlandırılmaktadır. Bektâşî, Allah ile samimi diyaloglara girer. Hadiselere hoşgörü ve mizah perspektifinden yaklaşır. Halkın psikolojisini iyi bilir ve halktan biri olmanın tüm özelliklerini üzerinde taşır. Bütün bunlardan dolayı halk içinde büyük kitlelere ulaşan bir kabul görmüştür.¹

Bektâşîliğin tarihi köklerini tespit etmek için öncelikle Anadolu'ya gelen Türkmen dervişlerinin inanç ve düşüncelerini bilmek gerekir. Çünkü Bektâşîliği oluşturan inanç ve düşüncelerin temelini bir bakıma bu Türkmen dervişleri oluşturmuştur. Bu gerçeğe dikkat çeken Köprülü şu tespitlerde bulunur: Daha ilk Selçuklular zamanından itibaren "dâr'ul-cihad" olan Anadolu'ya Türkmen boylarıyla beraber bir çok Türkmen babaları, Orta Asya, Harezm, Horasan'dan Yesevî dervişleri, Irak, Suriye, İran'dan İsmâîlî propogandacıları, Kalenderiye mensupları geliyorlardı... Bunlar Oğuz boylarına anlayabilecekleri bir dille İslâmiyetin eski kavmî ananelere tetâbuk eden sûfiyâne fakat basit ve avâmî bir şekl-i muharrefini telkin ediyorlardı.²

Anadolu tasavvuf tarihinde batınî tarikatlar önemli yer işgal ederler. Bir takım siyasi, şahsi hesaplarla halkın içinde bulunduğu psikolojik durum ve cehaletin de katkısıyla toplumda bir çok bâtinî tarikat taraftar bulur. Yesevî, Kalenderî, Haydarî, Vefâî adı altında örgütlenen ve kendilerine Abdâlân-ı Rûm (Rûm Abdâlları) adı verilen bu gruplar Babaî hareketine bağlı heteretoks derviş gruplarıdır.³ Bektâşî tarikatının pîri olan Hacı Bektaş Velî de bu derviş gruplarının içinden çıkmış, XIII. asırda Anadolu'yu kaplayan Babaî halifelerinden biridir.⁴

* Bu çalışma Akademik Araştırmalar Dergisi'nde (Yıl: 4, Sayı: 13 Mayıs 2002) yayınlanmıştır.

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Hüseyin ÖZCAN: Bektâşî Fıkralarında Argo, Argo Konulu Uluslararası Toplantı, Marmara Üniversitesi (İstanbul 1999), Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL'e Armağan, Ankara 2004.

² M. Fuat KÖPRÜLÜ: Bektâşîliğin Menşeleri, Türk Yurdu Dergisi, İstanbul 1341, C. 2, s. 8.

³ Ahmet Yaşar OCAK: Babaîler İsyanı, İstanbul 1996, s. 201.

⁴ F.Babinger-F. Köprülü: Anadolu'da İslâmiyet, İstanbul 2000, s. 64.

Babâî isyanı patladığında Hacı Bektaş Velî, diğer Babaî mürit ve halifelerin aksine isyana katılmayarak Anadolu'nun içlerine çekilmeyi tercih etmiştir. Kardeşi Menteş isyana katılmış ve isyan sırasında öldürülmüştür. Hacı Bektaş Velî; Elbistan, Kayseri, Ürgüp sonra da Sulucakarahöyük'e gelmiştir. Anadolu'daki bu batınî tarikat mensupları, mevcut gruplarının dağılması ve engin Bektâşi hoşgörüsünün de tesiri sonucu kendilerine en yakın gördükleri Bektâşi tarikati içinde varlıklarını sürdürmüşler, adeta onlara sığınmışlar ve tabii olarak bu zümreyi etkilemişlerdir. Örneğin kendine özgü bir felsefesi olan Hurûfliğin Anadolu'da bir çok zümreyi etkilediği sosyal bir gerçektir. Bektâşi tarikati de tabii olarak bu anlayıştan etkilenmiştir. Hurûfliğin 16. Asırdan itibaren Bektâşi şairleri arasında daha çok yayıldığı anlaşılıyor. Buna rağmen bu tesiri çok büyütmemek mübalağa etmemek gerekir.⁵

Osmanlı Devleti Bektâşiliğe saygı göstermiş, pek çok Alevî-Bektâşi şeyhine toprak tahsis ederek dergâh ve zavâyelerinin oluşmasını sağlamıştır...Balkanlar'da İslâm'ın yayılmasına bu hoşgörülü Bektâşi şeyhleri öncülük etmiştir. 19. yüzyıl başlarında İstanbul nüfusunun beşte birinin Bektâşi olması da bu hoşgörü tarîkâtinin önemini göstermektedir.⁶

Tarîkâtlar, mensuplarının sosyal hayatını düzenleyerek onlara bir yaşama şekli sunuyordu. Bektâşilik de toplumla iç içe olan halkla kaynaşan bir tarîkâttı. Bektâşiliğin halk arasında popüler olmasını sağlayan iki önemli faktör vardı. Bunlar, Bektâşînin sazı eşliğindeki Bektâşi şiiri ile hoşgörü ve samimiyeti temsil eden Bektâşi fıkralarıdır.

Bugün Alevî/Bektâşi toplumu içinde siyasi ve ideolojik görüşlerin de etkisiyle karışıklık hakimdir. Başta Balkanlar olmak üzere yurt dışında da varlıklarını sürdüren tarîkât mensupları dernek vb. bir şekilde kurumsallaşarak sözlü kültürle telkin edilen âdâb ve erkân ışığında hayatlarını sürdürmektedirler. Birbirinden kopuk yaşayan ve aralarında anlayış farklılıkları bulunan gruplar ile sözlü kültürün farklı algılanışı, aktarılışı gibi etkilerle bir çok Bektâşi topluluğu bir takım ritüellerle hayatlarını sürdürmektedir.

Bektâşiliğin geçirdiği tarihi süreç incelendiğinde Alevî-Bektâşi gruplar Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar, sosyal hareketlilik diyebileceğimiz bir çok eylem biçimlerine katılmış, yara almış ve grup önderlerini kaybetmişlerdir...Dini norm ve değerler birer dinamik unsurlar olarak grubu ayakta tutmaya çalışır. Adeta bu gelenek ve töreler böyle bir dini iklimden yararlanmak suretiyle manevi bir doku oluştururlar.⁷

⁵ Mehmet ERÖZ: Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşilik, Ankara 1990, s. 248.

⁶ Halil İNALCIK: The otoman Empire, The Classical Age, London 1973, s. 199.

⁷ Orhan TÜRKDOĞAN: Alevî Bektâşi Kimliği, İstanbul 1995, s. 482, 483.

Bektâşîlik, Türk Kültürü içindeki yerini Bektâşî şiiri, Bektâşî fıkraları ve velâyetnâmeler ile sürdürülmüştür. İbadetler dışındaki âyin ve dualarında Türkçeye büyük ehemmiyet veren Bektâşîler bu yönüyle de halk arasında ilgi görmüştür.

Bektâşî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün şiirdir. Bektâşî şairi, sade dili ve saz eşliğinde söylediği türkülerle doğrudan halka seslenmiş, onların duygularına tercüman olarak halk arasında büyük kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Bektâşîliğin ilkeleri de sade ve anlaşılır bir şekilde yine saz şairlerinin şiirleriyle halka aktarılmıştır.

Bektâşî tekkelerinde okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirmiştir. Bu anlayışa mensup şairlerimiz Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ellerinde sazlarıyla bu düşüncenin zengin örneklerini dile getirmişlerdir. Bektâşî inancının da ana kaynağı durumunda olan bu şiirler aynı zamanda Türk Halk şiirinde önemli bir yer tutmaktadır. Bektâşî şiiri; bir takım görüşleri İslâm öncesi inançlara⁸ dayanan sonraları Ahmed Yesevî'nin tasavvûfî anlayışından etkilenen Hacı Bektaş Velî ile pîrini bulan ve bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk Toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî, Kızılbaş, Tahtâcı, Bâtınî vb. heterodoks mezhep ve tarîkâtlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt, gibi Türklerin milli nazım şekli olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

Bektâşî şiirinin âdâb ve erkân için kaynak olmasından dolayı çalışmamızı bu şiirler üzerinde yapmayı tercih ettik. Yazılı kültürü yaygın olmayan Bektâşîler tarîkâtlarına ait ilkeleri sözlü kültürle aktarmışlardır. Esasen bu Ahmet Yesevî'den itibaren süregelen bir gelenektir.

Bektâşî inancına ait düşünceler özel terimlerle bu anlayışın âdâb ve erkânı geniş bir şekilde işlenir. Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi ile bu anlayışın büyükleri Bektâşî şairlerince sıkça işlenen temalar arasındadır. Şairler söyleyişlerini tabiat güzellikleriyle süslemişler, insan ve hayat sevgisini başarılı bir şekilde işlemişlerdir. Özellikle Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Velî'de görülen tasavvûfî anlayışı düzenleyen Dört Kapı (şerîat, tarîkât, mârifet, hakikât) ve bunların içinde yer alan onar bölümden oluşan Kırk Makam şiirlerde sıkça işlenmiştir.

⁸ Bu konuda bakınız: Bektâşî Menâkıpnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Ahmet Yaşar OCAK, İstanbul 1983.

Dört Kapı aynı zamanda evrenin yaratılışındaki dört unsur olan "ateş, hava, su, toprak" ile de simgelenmiştir. "İlk kapı şerîat kapısı, simgesi yel (hareket eden hava)dır. Bu grupta yer alan kişilere âbidler denilmiştir.⁹

Bektâşî tarîkâtının âdâb ve erkânının temelini oluşturan Dört Kapı Kırk Makam tarîkât mensubunun geçeceği maddî ve manevî aşamalardır. Hacı Bektaş Velî'ye ait Makâlât adlı eserde tarîkâtin öğretisi bu şekilde düzenlenmiştir. Bu anlayış ile "Çalap Tanrı'ya ulaşma" hedeflenir. Kırk Makam'ın içinde maddî ve manevî hayata ait bölümler bulunmaktadır. Bu makamlar insanın sosyal hayatıyla da doğrudan ilgilidir. Ona bir yaşama tarzı ve felsefesi vermektedir.

Şiirlerde Dört Kapı'nın ilki şerîattir. "Yol, su kanalı, ark anlamına gelen bu kelime tasavvûfî olarak zahiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukuki kurallar, insanın bedeni ve dünyası ile ilgili dini hususlar, peygamberler aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlar, mükellefin dünya ve ahiret hayatını düzene koyması için konulan cüz'i hükümler" anlamındadır. Bu tarife göre şerîat ister zahirî ister batınî olsun bütün dini hükümleri kapsar. Sûfîler beden ve dünya ile ilgili zâhirî ve şer'î hükümlere şerîat veya fıkıh, kalp (ruh) ve ahiretle ilgili bâtınî ve sırrî hükümlere hakikât ve tasavvuf derler. İlkine amelî fıkıh, ikincisine vicdânî fıkıh denildiği de olur. Eğer şerîat Allah'tan gelen ve peygamber tarafından tebliğ edilen bütün dini hükümler şeklinde tarif edilirse şerîatla hakikât (tasavvuf) birbirinden ayrı ve başka şeyler değildir. O yüzden de aralarında çelişki ve uyumsuzluk olmaz. Şerîatın hükümleri geneldir, herkesi bağlar, hakikâtın hükümleri özeldir sadece mensuplarını bağlar. Şerîata uymak zorunludur. Hakikâte tabi olmak ihtiyâridir. Şerîat kulluğun gereğini yerine getirmektir, hakikât ulûhiyeti temâşa etmektir. Hz. Peygamberin sözü şerîat, davranışları tarîkât, yaşantısı hakikâttir.¹⁰

Bektâşîlerde Dört Kapı öğretisine göre insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ilk sırada yer alan ve akitlerle özdeşleştirilen, insanın yol kurallarına uyma ve yol ulularına saygı yoluyla kendini eğitmesi evresi, şerîat kapısıdır.

Bir Bektâşî Erkânâmesinde dörk kapı ile ilgili şu ifadelere yer verilir:

"İmam Câfer-i Sâdık a.s. dan rivâyet olunmuştur. Fakr yolunda birinci bend ve nasîhat eylemiştir ki fakr bir meyvedir. Eğer sual eyleseler şerîat nedir? Ve tarikat nedir? Ve hakîkat nedir? Ve marifet nedir? Cevap: Şerîat İslâm'dır, tarikat imandır. Hakîkat ihsandır. Marifet

⁹ Belkıs TEMREN: Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu , Ankara 1995, s. 71- 80.

¹⁰ Süleyman ULUDAĞ: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 492, 493.

inayetu'llahtır, vesselam. Şerîat oldur ki savm, salat, hac, zekat, kelime-i şehâdet ve menistetaa ileyhi sebîlâ ayetiyle ve iman oldur ki; Hak Teâlâ'yı birleye. Ve ihsân oldur ki Hak Teâlâyı batın gözüyle müşâhede kıla. Şerîat: Şın'dan murad, şartları yerine getirmektir, Rı'dan murad layık olanı olmayanı bilmektir. Ye'den murat, Hak Teâlâ'yı yâd eylemek, Ayn'dan murâd ibâdet eylemek Te'den murâd, kulluk tavrını boynundan giydirmektir."¹¹

Bu kelimeyle birlikte kullanılan tamlamalarda şerîat bilgisi, tarîkât kurallarına, tarîkât ulularına ilişkin bilgi, şerîat evi, nasip alıp yola girecek canın, tören yapılmadan önce hazırlandığı yani yol kurallarını yeniden gözden geçirdiği abdest alarak kefen giydiği yapı bölümü, yer, şerîat kavmi, abidler anlamında kullanılır.

Şerîat Kapısı içindeki on makandan üçüncüsü "Namaz kılmak, Zekat vermek, Oruç tutmak, Hacca gitmek, Temizlik, Vatan için savaşmak" şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada İslâmın şartlarından olan "Namaz, Zekat, Oruç ve Hac" ibadetlerinin şiirlere yansımalarını ele alacağız.

a) Namaz Kılmak

Namaz İslâm dininin şartlarındandır. Temel bir ibadettir. Hacı Bektaş Velî *Makâlât*'ta şerîatın makamlarını belirtirken üçüncü makam içinde namaz kılmayı zikrederek Kuran-ı Kerim'den "...Namazı kılın ve zekat verin" ayetini nakleder."¹² Şiirlerde namaz konusu işlenmiş, Bektâşîlerin namaz kıldığı vurgulanmıştır. Bursa'da bulunan Bektâşi dergâhlarından olan Ramazan Baba Dergâhı'nın Vakfiyesinde "Yapılması gereken işler arasında "Dergâh'ın dervişlerinin beş vakit namaz kılması" zikredilmiştir."¹³

Menâkıb'ul-Esrâr, Alevîlerin deyimiyle "Büyük Buyruk" adı verilen kitapta inançla ilgili şu ifadelere yer verilir: "Şerîat ehli olan kimseye lazım olan şunlardır: Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, gücü yeterse de malın zekatını vermektir."¹⁴

Bektâşîliğin önemli kaynaklarından *Velâyetnâme*'de de Hacı Bektaş Veli'nin namaz kılmasıyla ilgili bölümler bulunmakta yaptığı ibadetle ilgili detaylı tasvirler yapılmaktadır: "Tanrı'nın rahmeti Hünkâr Hacı Bektaş Veli, seccâde üstüne çıkıp Tanrı dergâhına iki rekat namaz kıldı...Hünkâr Hacı Bektaş Veli halktan çekildi. Bir ibadet yurdunda karar etti. İbadete koyuldu. Riyazattan öyle bir hale geldi ki namazda rüku ettiği zaman başında mübarek beyni hareket eder, rükudan kalkınca gene yerine gelirdi. Tam kırk yıl ibadet etti..."¹⁵ " Hacı Bektaş,

¹¹ Âdâb-ı Erkân-ı Bektâşîyye: Yazma Eser, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No:7/2.

¹² Esad COŞAN: Makâlât (sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara 1996, s.11.

¹³ Mustafa KARA: Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2, Bursa, 1993, s.69.

¹⁴ Mehmet YAMAN: Alevilikte Edeb Erkân, İstanbul 2001, s.156.

¹⁵ Abdülbaki GÖLPINARLI: Vilâyetnâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, İstanbul 1990, s.8.

Hayder'i gçnderdikten sonra mağarada kaldı. Kırk gün orada çile çıkardı. Namaz kılıp dua ederek *Yarabbi dedi, kafirlerin aydın günlerini karart, kırk gün güneş yüziün görmesinler; umarım ki bu yüzden imana gelirler.*"¹⁶ "Hünkâr ayağa kalktı, seccadeyi eline aldı, darı çeçinin yanına vardı. Bismillâhi ve billâhi deyip seccadeyi yaydı, üstüne çıkıp iki rekat namaz kıldı"¹⁷ "Molla Hünkâr dahi salât-ı Cumuayı (Cuma namazını) tamam edip cami kapısından çıkıp gelir idi."¹⁸

Anadak Hünkar zikrini bitirir
Pes tahiyata hemen oturur
Tiz selam verip bunlara tuttu yüz
Dir bu vaktin bunda niye geldiniz¹⁹

Manzum *Velâyetnâme* nüshasında da Hacı Bektaş Veli'nin namaz kılmasıyla ilgili benzer bölümler bulunmaktadır. *Velâyetnâme*'de gece mescide giden İdris Hoca, mescidin içinde Hacı Bektaş Veli'yi namaz kılarken görür. Bu esnada içeriden bir nur parlamaktadır.

*"Başımnda tâc-ı devlet eynimde namaz-ı taât, kaşımnda kalem-i kudret, gözümde nûr-ı velâyet ve nûr-ı ibret , kulağımnda bâ-yı Muhammed ve Ali, burnumnda bû-yı cennet, yüzümde nûr-ı muhabbet, ağzımnda imân-ı şehadet, göğsümde Kur'ân-ı Hikmet.."*²⁰

Bektâşî âdâb ve erkân mecmualarında da derviş namazın boynunda, bir anlamda boynunun borcu olduğuna işaret etmektedir.

Bektâşî şiirinde namazın geçtiği bazı şiirlerden seçtiğimiz bölümler şunlardır:

Bektâşîlerin namaz kılmadığına dair söylentilere karşı namaz kıldıklarını ısrarla vurgularlar:

Kılarız namazı kılmayız değil
Biz Hakk'ın emrini bilmeyiz değil
Muhyiddin Abdâl²¹
Her dem huzurunda olmak isterim
Kabul et olayım yâ Rasûlallah
Aşk ile namazım kılmak isterim
Lutfeyle kılalım yâ Rasûlallah

¹⁶ Abdalbaki GÖLPINARLI:a.g.e.,s.11.

¹⁷ Abdalbaki GÖLPINARLI:a.g.e.,s.16.

¹⁸ Abdalbaki GÖLPINARLI:a.g.e.,s.92.

¹⁹ Bedri NOYAN: Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilayetnâmesi,İstanbul 1996,s.195

²⁰ Sırrı Rıfâî ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDÎN :Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb ve Ayinler Mecmuası, v.29b.

²¹ İsmail ÖZMEN: Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi C.2,Ankara 1995, s.117.

Zeynel Baba²²

Pîr Sultân Abdâl da beş vakit namazın zamanında kılınarak kazaya bırakılmamasını öğütler:

Pîr Sultân Abdâl'im ölürüm deme
Kıl beş vakit namaz kazaya koma
Sakın bu dünyada kalırım deme
Tenim teneşirde öçüm sağdadır

Pîr Sultân Abdâl²³

Hacı Bektaş Velî'nin türbesi içinde bugün de ibadete açık olan bir câmi vardır. Burada beş vakit namaz halen kılınır. Şiirde de belirtildiği gibi tabii olarak Hacı Bektaş Velî de namaz kılarıdı.

Hazreti Hızır'la gemi kurtaran
Rûm'un diyarından Mekke'ye varan
Saflar bağlanınca tekbirin alan
Namazın kılarıdı Pîr Hacı Bektaş

Yediharf²⁴

Hacı Bektaş Velî'nin menakıpnâmesinde de darı çeçte namaz kıldığı ifade edilmektedir. Şair de aynı hadiseye telmihte bulunur:

Ey gaziler bugün seyran içinde
Güvercin donunda geleni gördüm
Elif tâc başında nikap yüzünde
Dârı çeçte namaz kılını gördüm

Esirî

Kaygusuz Abdâl'in "salatnâmesi" Bektâşîlerin namaz kılmadığı iddialarına güzel bir cevaptır. Kaygusuz Abdâl beş vakit namaz, cuma ve bayram namazlarını sünnetleriyle beraber şiirleştirdiği gibi bir yıllık toplam namazdaki farz,vacip ve sünnet ve selamların, okunan tahiyyatların sayısını da şiirinde ifade etmiştir:

²² Abdurrahman GÜZEL: Zeynel Baba, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri, s.5.

²³ Cahit ÖZTELLİ: Pir Sultan Abdâl, İstanbul 1996,s.329.

²⁴ İsmail ÖZMEN: a.g.e. C.5,s.111.

Ey emir efendi bana
Daha namaz sorar mısın
Dur haber vereyim sana
Daha namaz sorar mısın

Yanar yüreğim oddur
Bilmeyene müşkil derttir
Sabah namazı dördtür
Daha namaz sorar mısın

Gah ağlaram gah gülerem
Tanrım hâcet dilerem
Öğleyi hem on kılarım
Daha namaz sorar mısın

Namaz sorucusun bildim
Teftiş ettim ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldım
Daha namaz sorar mısın

Akşam namazı hod beştir
Onu kılmak bize hoştur
Yatsı namazı on üçtür
Daha namaz sorar mısın

Gündüzle gece kırk rekat
On yedi farz yirmi sünnet
Vitr vacib üç rekat
Daha namaz sorar mısın

Adım sorarsan fakıdır
Mektepte çocuk okutur
Cuma hem bayram ikidir
Daha namaz sorar mısın

Efendi sarığın değıirmi
İşit kulağın sağır mı
Terâvih namazı yirmi
Daha namaz sorar mısın

Zâtımdan hayran oluram
Farz u sünneti kıluram
Bir yıllık namaz bilirem
Daha namaz sorar mısın

Camilerde olan imam
Bunu bilmez çoğıu tamam
Dört bin altı yüz seksen selâm
Daha namaz sorar mısın

Kimine vacibtir zekât
Kimine vacibtir salât
Yedibinbeşyüzaltmış tahiyyat
Daha namaz sorar mısın

Pîrimizden olsun himmet
Yaradan Allah'a minnet
Yedi bin iki yüz sünnet
Daha namaz sorar mısın

Tamam oldu çünkü namaz
Kimini oku kimini yaz
Altı bin yüz yirmi farz
Daha namaz sorar mısın

Kâmillerde olur irfan
Göster hoca bende noksan
Vitir vacibdir bin seksen
Daha namaz sorar mısın

Bir namaz vardır cenaze
O da gelir bir gün bize
Kaygusuz gibi akılsıza
Daha namaz sorar mısın

Kaygusuz Abdâl²⁵

Bektâşî kadın şairlerinden Sâkine Bacı da Kaygusuz Abdâl gibi bir “salâtnâme” yazmıştır.
Şiirinin ilk dördlüğü şu şekildedir:

Sabah namazına uyan
Terk eyleme kıl namazı
Türlü kokulara boyan
Terk eyleme kıl namazı

Sâkine Bacı²⁶

Kul Himmet de beş vakit namazın insanlara farz olduğunu ifade ediyor:

Kula farz eylemiş beş vakit namaz
Namazın farzını boynunda komaz
Evliyalar enbiyalar uyumaz
Her sabah her sabah yalvarır kullar

Kul Himmet²⁷

²⁵ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.1,s.231.

²⁶ İsmail ÖZMEN: a.g.e. , C..5,s.318.

²⁷ İbrahim ASLANOĞLU: Kul Himmet Üstadım,İstanbul 1995,s.95.

Gelin zikredelim Gani Hüdâ'yı
Mü'minler kılar beş vaktin edası
İkrâr işitmiş dürür İblis sadası
Onu Hakk'a doğru döndüremezsın

Pîr Sultân Abdâl²⁸

Malatyalı Sadık Baba namaz ile birlikte ehl-i sünnetin kabul ettiği şekliyle orucu da bildiğini ifade eder:

Otuz oruç ile beş vakit namaz
Bunu bilen kişi haramı yemez
Hak ademde derler bilen söylemez
Adem için akıl kemâl veç indi

Malatyalı Sadık Baba²⁹

Namaz kılan kişinin Allah tarafından mükâfatlandırılacağı îmâ edilir.

Beş isim hürmetine verilmiş namaz
Secdeye varanı Hak mahrûm komaz
Taklid tahrif eden ecrin bulamaz
Çalışsa da ücret alamaz hocam

Fezullah Çelebi³⁰

Fezullah Çelebi yalnızca namaz kılmanın yetmeyeceğini evlad-ı Resulden el tutulmasını yani tarîkâta girilmesinin gerektiğini ancak bu şekilde namazın mi'rac (yükselme vesilesi) olacağını ifade eder.

Berrak bir su olup abdestin alsan
Terk edip dünyayı namaza dursan
Evlad-ı Resul'den el tutamazsan
Ol namaz mi'raca varamaz hocam

Fezullah Çelebi³¹

Mir'ati, Hz. Ali'nin namaz kılarken öldürüldüğünü hatırlatır:

Namaz kılmak için mescide vardı
Mülcem oğlu anın vaktin aradı
Namaz kılar iken ol şâh oturdu

²⁸ Cahit ÖZTELLİ: a.g.e.,s.401.

²⁹ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.3,s.35.

³⁰ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.4,s.371.

³¹ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.4,s.371.

Bilmedi ol mel'un yediği nani

Mir'ati³²

Bektâşîler kendilerini ifade ederlerken namazı da belirleyici unsur olarak sayarlar, namazın adet haline getirilmesini tavsiye ederler.

Otuz iki salat ile

Hac u savm u zekat ile

Nice yüz bin kerrat ile

Biz bende-i Bektâşîyiz

Nutki³³

Namaz, hac savm erkân ibadet

Gücün yettikçe eyle ibadet

Yemini³⁴

Sünnî, Şîî, Hâricî ve öteki bazı küçük gruplar da dahil olmak üzere Müslümanların tamamına yakını ana ibadetleri (namaz, oruç, zekat, hac) önemsemiş uygulamada detaya ait farklılıklar bir tarafa bunların yerine getirilmesi gerektiğinde ittifak etmiştir. Ancak pratikte her Müslüman iman seviyesine göre bu ibadetleri tamamen yahut kısmen gerçekleştirmiş, kimileri de önemine inandığı halde pratiğe yansıtamamıştır. Anadolu Alevîliğinde de ibadet gerçeği inkar edilmemekle beraber anlayış ve uygulamada yer yer oldukça farklı hatta çelişkili durumlar ortaya çıkmıştır.³⁵

Bu anlamda günümüzdeki Alevîler/Bektâşîler arasında beş vakit namaz kılanlar olduğu gibi kılmayanlar da vardır. Aynı durum Sünnîler arasında da mevcuttur. Çalışmamızda günümüz uygulamalarından çok tarihi süreç içerisindeki kaynaklarda yer alan anlayışı vermeyi düşündüğümüzden bu konudaki farklı bakış ve uygulamalara girmiyoruz.

b) Zekat Vermek

İslâm dininin farzlarından olan zekat da genellikle İslâm'ın diğer yükümlülükleriyle birlikte anılmıştır. Zekatın geçtiği bazı şiiirlerden seçtiğimiz bölümler şunlardır:

³² İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.344.

³³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.5,s.698.

³⁴ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.62.

³⁵ İlyas ÜZÜM: Günümüz Alevîliği, İstanbul 1997,s.96.

Otuz iki salat ile
Hac u savm u zekat ile
Nice yüz bin kerrat ile
Biz bende-i Bektâşîyiz
Nutkî³⁶

Hac ve zekat ve namazım
Savm salat ve niyazım
Sensin benim çare sazım
Aman ya Murtaza Ali
Hilmî³⁷

c) Oruç Tutmak

Oruç da İslâm'ın beş şartından biridir. Bektâşîler oruç tuttuklarını şiirlerde ifade ederler. Orucunu tutan ve namazını kılanın haram yemeyeceğini belirten Bektâşî şairi ibadetlerin kişiyi harama girmekten engellediğine işaret ediyor:

Otuz oruç ile beş vakit namaz
Bunu bilen kişi haramı yemez
Hak ademde derler bilen söylemez
Adem için akıl kemâl evç indi

Malatyalı Sadık Baba³⁸

Savm sözcüğü oruç anlamındadır. Gücü yeten herkesin oruç tutması gerektiği ifade ediliyor:

Namaz, hac savm erkân ibadet
Gücün yettikçe eyle ibadet
Yeminî³⁹

Otuz iki salat ile
Hac u savm u zekat ile
Nice yüz bin kerrat ile
Biz bende-i Bektâşîyiz

Nutkî⁴⁰

³⁶ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 698.

³⁷ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 4, s. 431.

³⁸ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 3, s. 375.

³⁹ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 2, s. 62.

d) Hacca Gitmek

Ekonomik gücü yeterli olanlar için hac da İslâm'ın şartlarından biridir. İslâmın diğer şartları ile birlikte şiirlerde hac kavramı geçmektedir:

Namaz, hac savm erkân ibadet

Gücün yettikçe eyle ibadet

Yemini⁴¹

Otuz iki salat ile

Hac u savm u zekat ile

Nice yüz bin kerrat ile

Biz bende-i Bektâşîyiz

Nutki⁴²

Gencî Baba gönüle dikkat çekerek asıl büyük haccın gönülde gizli olduğunu ifade ederek ibadetlerdeki samimiyete dikkat çekiyor:

Hacc-ı ekber gönlü tavâf olduğunu bilenler

Her fırsatta tavâf edüp hac olurlar dâima

Gencî Baba⁴³

Bektâşî edebiyatının en yaygın ürünü olan şiirlerde Bektâşî âdâb ve erkânını oluşturan kavramlar ile bu tarîkâtın temel sistemini oluşturan Dört Kapı Kırk Makam şairler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bektâşî şairleri Hacı Bektaş Velî tarafından sistemleştirilen bu esasları şiirlerinde doğal bir şekilde kullanırken onları duygularıyla süslemişlerdir. Bu şekilde âdâb ve erkâna ait kavramlar, şiir diliyle anlatılmış, adeta şiirleştirilmiştir.

Türk kültür ve sosyal hayatı içinde Bektâşilik, geniş bir coğrafyaya yayılırken sazıyla eski Türk hayatındaki ozan-baksıları çağırıştırır. Şiirini bir tebliğ vasıtası olarak kullanarak Ahmet Yesevî'nin yolunu izleyen Bektâşî şairleri, böylece tarîkâtının âdâb ve erkânı için gözardı edilemeyecek bir kaynak oluşturmuşlardır. Bektâşî toplulukları arasında okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler, günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir. Bektâşîliğin diğer anlayışlara göre daha fazla yayılması ve zamanımıza kadar bu anlayışın taşınmasında en önemli etkenlerden birisinin de bu anlayışının güçlü ve zengin edebiyatı olduğu bir kez daha görülmüştür.

⁴⁰ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 698.

⁴¹ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 2, s. 62.

⁴² İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 698.

⁴³ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 163.

Türk sosyal hayatı içinde Hacı Bektaş Veli'yi pîr kabul eden farklı isim altındaki gruplar yaygın adlarıyla Alevî-Bektâşîler ile diğer Sünnî inanç sahipleri birbirinden farklı bir inanç taşıdıkları ve kutsallarının farklı olduğu gerekçesiyle zaman zaman karşı karşıya getirilmiştir. Gerek yazma eserler gerekse Bektâşî şiirlerini incelediğimizde temel inanç noktalarında uç farklar olmadığını gördük. Bazı fıkralarda rastlanılan farz ibadetlere mizâhi bir şekilde yaklaşma kanaatimizce Bektâşîliğe sonradan katılan bâtinî görüşlere sahip kişilerin bakış açısını yansıtmaktadır. Bektâşîler insanlararası ilişkilerdeki engin hoşgörülerıyla bu tarz kişileri aralarına almışlardır. Ayrıca bu tarz hayatı tercih eden kişiler de Bektâşîliği bu yüzden tercih etmişlerdir. Aynı şekilde Alevî/Bektâşîliğin temel kaynaklarından olan “*Vilayetname*’de uluhiyet inancı Hz. Muhammed’in peygamberliği ve Kuran’ın Hak kelamı olduğu kıyamet ve ahiretin gerçekliği gibi temel İslâmi inançlar hemen hemen aynen benimsenmekte ve bu anlayışlara ters düşecek ahiretle ilgili birkaç müphem kayıt hariç hiçbir anlayışa yer verilmemektedir. Şu halde *Vilayetname*’nin yansıttığı Hacı Bektaş Veli inançları bakımından gerçek bir İslâm erenidir.”⁴⁴

Bektâşî tarikâtinin âdâbı içinde yer alan âyin-i cemler bir ibadet olmayıp zikir, tarikata girme vb. uygulamaların yapıldığı törenlerdir. Bu anlamda semahlar da Türklerin İslâmlıktan öncesi dönemlerinden izler taşıyan bir zikir ve cezbe halidir.

Zaman içinde yazılı kaynakların olmamasından dolayı şifahi kültürle dini inanç ve anlayışlarını sürdüren Alevî-Bektâşî zümreleri bunun da etkisiyle Hacı Bektaş Veli’nin *Makâlât*’ında belirttiği Dört Kapı Kırk Makam anlayışında vurguladığı uygulamaya yönelik yükümlülüklerden uzaklaşmışlardır. Burada sadece İslâm’ın temel şartlarının şiirlere yansımaları ve Bektâşîlerin bu şartlara bakış açısını verdik. Şiir örnekleri daha da artırılabilirdi. Biz mevcut örneklerden seçmeler yaptık. Dört Kapı Kırk Makam’ın tamamının şiirlere yansımalarını incelediğimiz çalışmamızda da buradaki şiirlerde görüldüğü gibi şiirlerin muhtevalarında ve yazma erkânâme mecmualarında⁴⁵ temel inanç prensipleri bağlamında Sünnî anlayışın reddeceği itikadi bir bakış açısı bulunmadığı tespit edilmiştir.

⁴⁴ İlyas ÜZÜM: Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik, İstanbul 2002, s. 41, 42.

⁴⁵ Bektâşî Âdâb ve Erkân Mecmuaları, Erkânâme vb. isimler adı altındaki te’lif edilmiş olan incelediğimiz yazma eserlerden 12 tanesi Hacıbektaş İlçe Kütüphanesi’ndedir.

KAYNAKÇA:

Adâb-ı Erkân-ı Bektâşîyye: Yazma Eser, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi,
No: 7/2.

ASLANOĞLU, İbrahim(1995), *Kul Himmet Üstadım*, İstanbul.

BABİNGER, F. -F. Köprülü(2000), *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul.

COŞAN, Esad(1996), *Makâlât* (sdl. HüseyinÖZBAY), Ankara.

ERÖZ, Mehmet (1990), *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik*, Ankara

GÖLPINARLI, Abdalbaki(1990), *Vilâyetnâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*,
İstanbul.

GÜZEL, Abdurrahman (1995), *Zeynel Baba, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Ankara.

İNALCIK, Halil(1973), *The otoman Empire, The Classical Age*, London.

KARA, Mustafa(1993), *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2*, Bursa.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1341) *Bektâşîliğin Menşeleri*, Türk Yurdu Dergisi, C. 2, s. 8, İstanbul.

NOYAN, Bedri (1996), *Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilayetnâmesi*, İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar (1996) *Babaîler İsyanı*, İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar(1983), *Bektâşî Menâkıpnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*,
İstanbul.

ÖZCAN, Hüseyin(2004), *Bektâşî Fıkralarında Argo, Argo Konulu Uluslararası Toplantı*,
Marmara Üniversitesi (İstanbul 1999), Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL'e Armağan, Ankara.

ÖZMEN, İsmail (1995) *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara, C. 1, 2, 3, 4, 5.

ÖZTELLİ, Cahit(1996), *Pir Sultan Abdâl*, İstanbul.

SİRRI, Halvetî-Rıfâî A. BEDREDDİN, *Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb ve Ayinler*
Mecmuası.

TEMREN, Belkıs(1995), *Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1995), *Alevî Bektâşî Kimliği*, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman(1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

ÜZÜM İlyas (1997), *Günümüz Alevîliği*, İstanbul.

ÜZÜM, İlyas(2002), *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, İstanbul.

YAMAN, Mehmet(2001), *Alevîlikte Edeb Erkân*, İstanbul.